

**UPACARA ADAT SESAJI TIRTO HUSODO ING GROJOGAN IRENGGOLO DHUSUN
BESUKI KABUPATEN KEDIRI
(Tintingan Folklor)**

Daril Faisita Rasidah

S-1 Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa), Fakultas Bahasa lan Seni, Universitas
Negeri Surabaya
darilrasidah@mhs.unesa.ac.id
darilsitha09@gmail.com

Pembimbing

Dra. Hj. Sri Sulistiani, M.Pd

Dosen Jurusan Bahasa lan Sastra Daerah (Jawa), Fakultas Bahasa lan Seni, Universitas Negeri
Surabaya

ABSTRAK

Kabudayan minangka wujud labuh-labete manungsa. Saka tumindak kuwi mula nuwuhake pakulinan. Pakulinan bisa diwujudake minangka kapercayan tumrap kedadeyan tertamtu kayata upacara adat. Upacara adat *Sesaji Tirto Husodo* (STH) kang dadi salah sawijining tuladha saka pakulinan ing bebrayan Jawa iki ditindakake ing Grojogan Irenggolo saben setaun pisan yaiku nalika sasi Sura. Tujuwan saka upacara adat iki yaiku kanggo ngaturake rasa panuwun lan rasa kurmat kanggo kang *mbaureksa* sarta dhumateng Gusti Inggang Maha Kuwaos. Upacara adat *STH* iki kalebu folklor sebageyan lisan kang tuwuh lan ngrembaka kanthi turun-temurun. Papan pangrembakane upacara adat iki ana ing Dhusun Besuki Desa Jugo Kabupaten Kediri. Adhedhasar lelandhesan panliten kasebut, mula underane panliten kang diandharake yaiku (1) kepriye mula-bukane, (2) kepriye tata rakite, (3) apa wae ubarampe lan uga maknane, (4) kepriye aktualisasi fungsi upacara adat lan, (5) kepriye pamawase masyarakat Dhusun Besuki tumrap upacara adat *STH*. Ancase panliten iki yaiku kanggo menehi gegambaran demografine Desa Jugo tumrap anane upacara adat *STH* sarta kanggo nginventarisasi nilai budaya sarta ngrembakake ilmu folklore. Paedah panliten yaiku nambahi kawruh ngenani upacara adat utamane upacara adat *STH* ing Grojogan Irenggolo sarta supaya bisa nglestarekake kabudayan Jawa. Teori kang dianggo ing panliten iki yaiku teori folklor panemune Brunvand, lan kanggo nganalisis makna simbolik sajrone ubarampe nganggo teori hermeneutik panemune Palmer. Panliten iki kalebu panliten kualitatif dheskriptif amarga dhata kang dikumpulake arupa dhata lisan, tinulis lan gambar.

Asiling panliten iki, yaiku *kapisan*, ngenani mula-bukane upacara adat *STH* kuwi tuwuh amarga anane rasa kurmat menyang para leluhur lan kanggo ngaturake rasa panuwun dhumateng Gusti Inggang Maha Agung. *Kapindho* yaiku tata-rakite upacara adat diwiwiti saka njupuk banyu panguripan, slametan, lan kirab buceng kuwat. *Katelu*, yaiku ubarampe upacara adat *STH* ana tumpeng, urap-urap, ingkung, jenang Sura, jenang abang lan putih, sega takir, buceng kuwat, sesajen asil bumi, kembang setaman lan golong cilik. Sekabehane ubarampe nduweni makna lan simbol dhewe-dhewe. *Kapapat*, yaiku ana 6 fungsi saka aktualisasi fungsi ing anatarane yaiku (a) minangka piranti pendhidhikan (panggulawenthah), (b) minangka sistem proyeksi, (c) minangka piranti pangesahan budaya, (d) minangka sarana panglipur, (e) sarana sosial, lan (f) sarana ekonomi. *Kalima*, ngenani pamawase masyarakat tumrap upacara adat *STH* yaiku ana kang mangerteni mula-bukane sarta tujuwane upacara adat *STH* lan ana kang ora mangerteni mula bukane sarta tujuwane upacara adat *STH*.

Tembung Wigati : Upacara Adat, Sesaji Tirto Husodo, Lan Folklor.

PURWAKA

Kalungguhane kabudayan Jawa wis ana wiwit nalikane jaman leluhur. Wiwit jaman biyen nganti jaman saiki kabudayan Jawa isih ngrembaka. Ngrembakane kabudayan Jawa kabukten amarga masyarakat suku Jawa kuwi dikenal minangka masyarakat kang nduweni kekarepan gedhe marang samubarang. Kekarepan kang gedhe kasebut salah sawijine yaiku awujud kabudayan. Kabudayan kasebut wujud saka pamikire sakabehane masyarakat Jawa mula kabudayan kasebut kawastanan Kabudayan Jawa. Kabudayan Jawa nduweni wujud maneka werna. Salah sawijine wujud saka kabudayan Jawa yaiku kapercayan. Sadurunge masyarakat Jawa ngaweruhi babagan agama, masyarakat Jawa mercayani kapercayan kang aran animisme lan dhinamisme. Kaloro kapercayan kasebut bisa nyawiji sajroning panguripane masyarakat Jawa, mula ora salah yen nganti wektu isih ana masyarakat Jawa kang isih ngugemi kapercayan kasebut.

Kabudayan Jawa kang sakabehane didominasi dening masyarakat Jawa nuduhake maneka watake manungsa kang nuwuhake budaya Jawa. Tekane wong kang ngrasuk agama Hindu ing pulo Jawa lan kabudayane kuwi banjur nuwuhake akulturasi Hindu-Jawa. Semono uga tekane masyarakat Islam ing pulo Jawa, uga nuwuhake kabudayan Islam-Hindu Jawa. Saka kahanan kuwi bisa kaaranan yen kabudayan kasebut nduweni sipat kang dhinamis, amarga saben kabudayan nduweni corak kang beda. Corak kasebut bisa dadi ciri khas utawa titikane kabudayan kasebut. Saliyane kuwi amarga anane norma lan aturan, kabudayan uga bisa dadi idhentitas dhaerah kadeleng yen negara Indonesia iki kaperang dadi pirang-pirang pulo. Saka pirang-pirang pulo kasebut kabudayane banjur nyawiji dadi kabudayan nasional. Saliyane kabudayan nasional lan dhaerah uga ana kabudayan lokal yaiku wujud minangka subkultur saka kabudayan dhaerah.

Salah sawijine wujud kabudayan lokal yaiku kapercayan kang arupa upacara adat. Upacara adat kalebu kabudayan lokal kang isih dilestarekake dening masyarakat, senajan ana owah-owahane amarga anane daya pangaribawane jaman. Tradhisi iki isih ana lan ora ngilangi makna sarta fungsine tumrap masyarakat. Saka maneka jinise kabudayan lokal masyarakat Jawa ngaweruhi ana 3 jinise upacara adat (Sulistiyono, 2013:13). Katelu jinis kuwi mau yaiku, (1) Upacara adat kang sesambungan karo lumampahe panguripane manungsa ing antarane sadurunge lair, sawise lair, lan sawise mati; (2) Upacara adat kang sesambungan karo kabutuhan ngauripe manungsa kayata nggawe omah, nandur pari, lsp.; (3) Upacara adat kang sesambungan karo kedadeyan tertamtu kayata metri desa, Suran, ruwatan, lsp.

Upacara adat kang sesambungan karo kedadeyan tertamtu akeh banget ditemokake ing dhaerah Jawa Timur, Jawa Tengah lan DIY. Kayata upacara adat Suran kang asring dianakake saben tanggal siji Sura ing dhaerah Kediri, Tulungagung, Blitar, lsp. Anane upacara adat kang sesambungan karo kedadeyan tertamtu kasebut mesthi ana maneka werna sesajen. Sesajen kasebut bisa arupa kewan, tetuwuh lan, panganan, omben, lsp. Sesajen kasebut minangka syarat kanggo nindakake upacara adat. Upacara adat kasebut minangka asil pamikiran manungsa kanggo proses sinau sajroning panguripan bebrayan. Sakabehane pamikiran manungsa, tumindak, lan asile reription sajroning panguripan bebrayan kanthi proses sinau lan bisa

diakoni dening bebrayan dhewe diarani kabudayan (Koentjaraningrat, 1990:180). Kabudayan nduweni maneka werna unsur. Salah sawijine unsur sajroning kabudayan yaiku anane sistim kapercayan lan agama. Tatalaku kang mujudake kapercayan kanggo masyarakat Jawa, kayata nganakake upacara adat kang arane Suran. Mligine ing Dhusun Besuki, kabudayan lan tradhisi iki isih dilestarekake. Upacara adat kasebut kawastanan *Sesaji Tirta Husodo*. Sabanjure dicekak *STH*.

Upacara adat *STH* ing Dhusun Besuki, Kecamatan Mojo, Kabupaten Kediri iki ditindakake nalika sasi Sura, cethane yaiku malem Sura (tanggal 30 wulan besar) nganti tekan tanggal siji Sura. Upacara adat *STH* arupa upacara ritual kang ditindakake ing Grojogan Irenggolo. Grojogan Irenggolo dikenal minangka salah sawijine objek wisata ing Kutha Kediri lan panggonane ana ing ereng-erenge gunung Wilis. Saka crita kang sumebar mula bukane upacara adat iki amarga ana sesambungane karo putri Prabu Jayabaya yaiku Dewi Sekartaji, uga ana kang ngandhakake yen upacara iki kanggo ngormati Resi Wasis Curigonto minangka sesepuh dhusun Besuki, sarta ana uga kang ngandhakake kanggo ngormati lan ngaturake rasa panuwun marang Patih Iro Manggolo. Saka crita kang sumebar nduweni versi kang beda-beda. Upacara iki yen dideleng saka ubarampene kudu ana bucing kuwat, sajen, gedhang, jenang Sura landupa. Saben ubarampe nduweni makna dhewe-dhewe. Makna kasebut bisa makna simbolik utawa non simbolik. Menawa saka pelaku upacara adat, kang ndominasi yaiku para warga Dhusun Besuki kang minangka perangan saka Desa Jugo. Kejaba warga Dhusun Besuki, warga Dhusun Jugo lan warga Dhusun Sambiroto uga ana kang nyengkuyung *STH*, nanging ora kabeh.

Upacara iki diugemi amarga dianggep dening masyarakat mligine Dhusun Besuki kanggo atur panuwun amarga antuk kaslametan lan ngunjukake rasa syukur marang Gusti Kang Maha Kuwasa sarta kanggo ngormati roh para leluhur. Masyarakat kasebut isih percaya yen nindakake upacara adat iki bakal terus diwenehi panguripan kang kepenak lan ayem-tentrem. Kajaba kuwi, upacara adat iki nduweni daya tarik kang kuwat kanggo wisata budaya kang bisa menehi kaweruh ngenani kabudayan Jawa lan nglestarekake kabudayan bangsa. Ora mung kuwi, upacara *STH* iki nduweni nilai fungsi kanggo masyarakat kang nyengkuyung kabudayan lan bisa ngraketake sesambungan antarane bebrayan.

Katitik saka pamawas ing ndhuwur nuwuhake pepenginan panliti kanggo mbabar lan mbeber upacara adat *STH* amrih ora cures lan tansaya ngrembaka. Panliti ngandharake mula bukane (sejarah), tata rakite (rantaman adicara upacara), tandha lan makna ubarampe kang dianggo, sarta fungsi folklor kanggo masyarakat kang nyengkuyung sajrone upacara adat kang ana ing Dhusun Besuki Kabupaten Kediri. Mula kanggo ngonceki kanthi gamblang ngenani upacara adat *STH* bisa dionceki kanthi teori folklor kang mligine folklor sebageyan lisan. Panliten iku uga kanggo ndhudhah semangate para mudha lan mudhi supaya bisa nuwuhake lan nduweni rasa krenteg kanggo njaga lan nyengkuyung kabudayan Jawa sarta supaya bisa mangerteni. Babagan kasebut arep diwujudake sajrone panliten iki kanthi irah-irahan *Upacara Adat Sesaji Tirta Husodo ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki Kabupaten Kediri (Tintingan Folklor)*.

Underane Panliten

Adhedhasar lelandhesan panliten kasebut bisa kadudut prakara kang arep dionceki ing panliten iki yaiku:

- 1) Kepriye mula bukane anane upacara adat *STH*?
- 2) Kepriye tata rakite adicara upacara adat *STH*?
- 3) Apa wae ubarampe lan uga maknane kang ana ing upacara adat *STH*?
- 4) Kepriye aktualisasi fungsi upacara adat kanggo masyarakat panyengkuyung upacara adat *STH*?
- 5) Kepriye pamawase masyarakat Dhusun Besuki tumrap upacara adat *STH*?

Ancase Panliten

Panliten iki kanggo meneki gegambaran demografi anane upacara adat *Sesaji Tirta Husada* ing Kabupaten Kediri kang kalebu kutha mistis religi sarta kanggo nginventarisasi nilai budaya lan ngrembakake ilmu folklor kang dadi perangane kabudayan Jawa. Saliyane kuwi ancane panliten iki kanthi mligi uga kanggo :

- 1) Ngandharake ngenani demografi Desa Jugo Dhusun Besuki minangka papan panggonane upacara adat *STH*.
- 2) Ngandharake mula bukane upacara adat *STH*.
- 3) Ngandharake ngenani tatalaku upacara adat *STH*.
- 4) Ngandharake ngenani jinis ubarampe lan uga maknane kang ana ing upacara adat *STH*.
- 5) Ndheskripsekake fungsi folklor kanggo masyarakat panyengkuyung upacara adat *STH*.
- 6) Ndheskripsekake ngenani pamawas masyarakat Dhusun Besuki tumrap upacara adat *STH*.

Paedahe Panliten

Adhedhasar lelandhesan panliten ing dhuwur, panliten iki nduweni paedah utawa piguna kang ditemokake sawise anane panliten iki, ing antarane yaiku:

- 1) Nambahi kaweruh ngenani upacara adat utamane upacara adat *STH* ing Dhusun Besuki Kabupaten Kediri.
- 2) Nglestarekake kabudayan Jawa kanggo mujudake rasa syukur sajrone upacara adat *STH* ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki Kabupaten Kediri.
- 3) Kanggo dhokumentasi, mligine tumrap masyarakat Dhusun Besuki ing babagan kabudayan amrih tansah dijaga lan diuri-uri dening generasi mudha lan supaya bisa dimagerteni kabeh dhaerah ing sajabane Desa Jugo.

Wewatesan Panliten

Tujuwan saka anane wewatesan panliten iki supaya ora uwal lan trep karo konsep kang wis karonce. Wewatesan prekara iki yaiku ngrembug babagan ngenani mula bukane tradhisi, makna saka tata lakune, ubarampe apa wae kang dibutuhake, apa wae fungsi folklor *STH* kanggo masyarakat, lan kepriye pamawase masyarakat tumrap upacara adat *STH* ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki Kabupaten Kediri

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Sajrone panliten bab iki, andharan ngenani tintingan kapustakan dadi sanga sub bab, ing antarane panliten saemper, konsep kabudayaan Jawa, konsep folklor, konsep tradhisi, konsep upacara adat, konsep simbol, konsep masyarakat Jawa, lan lelandhesan teori. Supaya luwih gamblang bakal diandharake ing ngisor iki.

Kabudayan Jawa

Kabudayaan minangka kaweruh kang bisa disinaoni dening manungsa sajroning klompok, lan ora bisa dideleng kanthi cara langsung. Sajrone kabudayan ana unsur kang asipat umum utawa *universal*, yaiku 1) sistem religi lan upacara agama, 2) sistem organisasi sosial, 3) sistem piranti lan teknologi, 4) sistem kaweruh, 5) basa, 6) seni, 7) sistem pangupajiwa (Kontjaraningrat, 1987:2). Saliyane unsur-unsur, budaya bisa kaperang dadi telung jinis adhedhasar wujud minangka asile sinau. Kapisan, budaya abstrak yaiku wujud kabudayan minangka sawijine klompok saka idhe, gagasan, nilai-nilai, norma-norma, lan aturan. Budaya abstrak sipate diwedharake sajrone budaya kongkrit. Budaya kongkrit kaya dene awujud naskah, tembang-tembang Jawa, lan adat-istiadat Jawa. Kapindho, wujud kabudayan minangka sawijine klompok aktivitas sarta tindakan kasusun saka manungsa sajrone masyarakat. Wujud kabudayan iki bisa diwastani karo sistem nilai. Katelu, budaya kongkrit minangka asil karyane manungsa. Wujud budaya iki yaiku budaya fisik. Kabeh asil fisik aktivitas, penggawean lan karya masyarakat Jawa. Asile kaya dene, omah Jawa, batik Jawa, lan kerajinan, (Koentjaraningrat, 1987:50). Saka wujud lan unsur kang ana, mula budaya lumrahe minangka dayaning cipta, rasa lan karsa.

Dayaning cipta, rasa, lan karsa kasebut nuwuhake ciri utawa titikan kang mligi supaya bisa katitik yen kuwi budaya. Titikan budaya miturut Koentjaraningrat (2003:3) ana nem bageyan, ing antarane yaiku 1) bisa disinaoni (kang disinaoni yaiku saka paribasan-paribasan, crita rakyat, legendha, mite), 2) diwarisake turun-temurun, 3) nduweni simbol utawa pralambang, 4) bisa owah lan ngrembaka, 5) nduweni pangerten kang wutuh lan padha gegayutan, lan 6) gampang dingerteni.

Masyarakat Jawa

Miturut Ahmadi (1997:97) masyarakat yaiku sakumpulan manungsa kang wis nduwe tatanan urip, norma-norma, adat istiadat kang diugemi dening lingkungan sajrone panguripane. Dene miturut Gillin (sajrone Ahmadi, 1997:225) ngandharake yen masyarakat yaiku sakumpulan manungsa kang paling gedhe lan nduweni pakulinan, tradhisi, tindak tutur kang nduweni rasa kamanunggalan kang padha.

Masyarakat yaiku saklompok indihvidhu kang nduweni kapentingan umum lan nduweni budaya lan lembaga kang mligi. Masyarakat uga bisa ditemtokake minangka klompok wong kang diatur amarga nduwe tujuan kang umum. Masyarakat minangka klompok wong kang sesambungan karo siji utawa liyane nalika sesambungan bebarengan. Masyarakat kowangun amarga manungsa nggunakake pikiran, pangrasane, lan kepinginane kanggo nanggapi sakiwa-tengene. Masyarakat Jawa yaiku masyarakat kang ngugemi budaya Jawa lan masyarakat kang lair ing tanah Jawa sarta masyarakat kang nglestarekake budaya Jawa kang wis ana wiwit jaman biyen. Masyarakat budaya Jawa kowangun saka budaya tradisional Jawa

Konsep Folklor

Folklor dumadi saka tembung *folk* lan *lore*. *Folk* tegese padha karo klompok utawa kolektif. *Folk* uga

Upacara Adat Sesaji Tirta Husodo ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki Kabupaten Kediri (Tintingan Folklor)

ditegesi minangka carita rakyat, lan *lore* ditegesi minangka tradhisi. Akeh banget kang ora bisa mbedakake antarane folklor lan kabudayan liyane. Mula, folklor yaiku salah sawijine wujud saka tradhisi rakyat. Miturut Dundes (sajrone Endraswara, 2006:58) *folk* yaiku kumpulaning manungsa kang nduweni pratandha fisik, sosial, lan kabudayan saengga bisa dibedakake karo klompok liyane. Titikan kasebut merbawani tradhisi kang digawa utawa dijaga wiwit jaman biyen nganti saiki. Tradhisi kasebut diarani *Lore*.

Tradhisi

Poerwadarminta (1984: 108), tradhisi yaiku minangka sakabehing adat, kapitayan, lan liya-liyane kang diwarisake para leluhur. Adat lan kapitayan kasebut diwarisake lan isih ditindakake dening para masyarakat kanthi turun-temurun, amarga kapitayan kasebut isih dirasa minangka samubarang kang becik lan ana paedahe sajrone panguripan. Miturut Suwarni (2015: 61), tradhisi kang isih diugemi lan ngrembaka ing satengahing masyarakat jawa utamane sesambungan karo *siklus* panguripan manungsa, nalika ing njero kandhungan, lair, mantu, nganti mati.

Upacara Adat

Upacara adat minangka bageyan saka kabudayan bebrayan Jawa kang ngandhut maneka norma-norma utawa aturan kang kudu diugemi dening saben-saben anggota klompok. Ritual mistik upacara adat *STH* minangka wujud pranata sosial kang ora tinulis nanging kudu diweruhi dening pawongan kang minangka tata lakune supaya ora dianggep nyimpang saka adat utawa tata krama ing bebrayan (Soepanto, dkk. 1992 : 6).

Upacara adat minangka tradhisi ritual kang bisa mujudake pakulinan kang ana ing bebrayan Jawa. Magepokan karo tradhisi ritual, tradhisi minangka warisan leluhur utawa bageyan saka norma adat, aturan-aturan lan minangka cara kanggo nggayuh kabagyan mulya, nanging kang kudu dimangerteni yen tradhisi ora bisa diubah. Mula, saka kuwi bisa ndadekake titikan saka tradhisi lan adat istiadat. Tradhisi dumadi siji karo maneka tumindake manungsa kanthi sakabehane. Manungsa kang nggawe dheweke dadi wong sing nampa, dheweke uga nolak utawa ngowahi. Mula, saka kuwi kabudayan dadi sebab kena apa kabudayan minangka carita saka parubahan-parubahane manungsa kang mesthi menehi wujud kang anyar marang pola-pola kabudayan kang wis ana.

Hermeneutik

Bab-bab kang nduweni makna ora sinurat bakal dijlentrehake kanthi cara *interpretasi*. Miturut Palmer (sajrone Endraswara, 2009:151) tembung Hermenutika asale saka tembung Yunani yaiku tembung kriya “*hermenein*” kang tegese nafsirake utawa mbabarake. Mbabarake sawijining kedadeyan folklor ora uwal saka fenomena. Fenomena kasebut dijlentrehake kanthi *interpretasi* lan *interpretasi* folklor ora bisa uwal saka telung babagan yaiku ngungkapake, njlentrehake lan nerjemahake.

Saliyane kuwi, Palmer (sajrone Endraswara, 2009:153) negesi yen hermeneutik diperang dadi 6 pandhangan yaiku (1) teori *Eksegesis Bibel*, (2) metodologi filologi kanthi umum, (3) ilmu lisnguistik, (4) pondhasi metodologi *geisteswissenschaften*, (5)

kedadeyan *eksisterisi* lan *eksistensial*, (6) sisitem *interpretasi*, kang diganggo manungsa kanggo menehi makna ing suwalike mitos lan simbol.

Landhesan Analisis

Panliten upacara adat *STH* kang pisanan nganggo teori folklor panemune Brunvand (sajrone Danandjaja, 1991:2). Teori folklor kang ana sajroning upacara adat *STH* kalebu ing folklor sebageyan lisan kang minangka kabudayaan sawijine klompok *kolektif* lan ngrembaka saka generasi siji marang generasi liya kanthi wujud warisan leluhur. Folklor iki wis dipercaya dening masyarakat jalaran nduweni wigati tumrap masyarakat panyengkuyunge kang wis dilakoni kanthi ajeg, lan kanggo panggulawenthah marang anak putune.

Kang kapindho teori analisis kang digunakake ngolah dhata *STH* kanggo ngonceki ngenani ubarampe *STH* dening panliti yaiku nggunakke teori hermenutik panemue Palmer. Palmer (sajrone Endraswara, 2009:151-153) ngandhakake yen hermeneutik diperang dadi 6 pandhangan yaiku (1) teori *Eksegesis Bibel*, (2) metodologi filologi kanthi umum, (3) ilmu lisnguistik, (4) pondhasi metodologi *geisteswissenschaften*, (5) kedadeyan *eksisterisi* lan *eksistensial*, (6) sistem *interpretasi*, kang diganggo manungsa kanggo menehi makna ing suwalike mitos lan simbol. Ing panliten iki bakalan ngonceki makna sajrone ubarampe lan tata rakite upacara adat *STH* nganggo panjlentrehan makna ing suwalike simbol amerga, makna ora bisa uwal saka simbol. Makna simbolik tegese panjlentrehan makna kang ngupaya nafsirake simbol-simbol folklor. Saka sesambungan makna lan simbol, teori hermeneutik Palmer cundhuk karo kagiyatan panliten kang bakal ngrembug ngenani makna simbolik sajroning sesajen lan tata laku sasuwene nindakake upacara adat *STH*.

Kang katelu ngenani fungsi folklor kang ana ing upacara adat *STH* nganggo teori fungsi saka modhifikasi panemune Bascom lan Dundes (sajrone Endraswara, 2009:124-127). Miturut Bascom (sajrone Endraswara, 2009:128) ana patang fungsi folklor sajroning panguripane manungsa, yaiku (1) minangka sistem proyeksi yaiku minangka kacabenggalane saka kahanan ngaurip ing masyarakat, (2) minangka sarana panggulawenthah anak (pendhidhikan anak), (3) minangka piranti pangesahan kabudayaan, lan (4) minangka piranti pameksa lan pangawas supaya nomra-norma masyarakat tansah dicakake dening anggone kolektif. Sabanjure, miturut Dundes (sajrone Endraswara, 2009:126) ana limang fungsi folklor kang ana yaiku (1) kanggo nuwuhake rasa paseduluran ing klompok masyarakat, (2) minangka piranti panggulawenthah, (3) pangunggul lan pacelathon marang pawongan kang antuk sanksi sosial (bisa awujud pasemon), (4) palipur lara (hiburan) lan (5) kanggo piranti kritik sosial.

Banjur babagan owah-owahan *STH* iki nggunakake panemune Danandjaja (2002:4) kang ngandharake ngenani panyebarane folklor yaiku kanthi cara gethok tular marang wong siji lan sijine, ora lumantar cetakan utawa rekaman. Lumantar gethok tular kuwi mau, antarane wong siji lan sijine nduweni pamikiran lan pamawas kang uga beda-beda. Mula saka kuwi, bisa ndadekake lan ngowahi folklor sithik baka sithithik. Saliyane iku, saka anane proses pola pikire manungsa kang saya ngrembaka uga bisa ngowahi folklor kang ana sajrone masyarakat lan ndandekake folklor kasebut saya ngrembaka. Saliyane nggunakake konsepe

Upacara Adat Sesaji Tirta Husodo ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki Kabupaten Kediri (Tintingan Folklor)

Danandjaya uga digunakake konsep saka Koentjaraningrat, (2009:29) ngandharake owah-owahan budaya minangka proses pergeseran, pengurangan, penambahan, lan pangrembakane unsur-unsur sajrone kabudayan.

METODHE PANLITEN

Sajrone panliten upacara adat *STH* nggunakake ancangan panliten kualitatif kanthi analisis dheskriptif. Panliten iki ditindakake amarga adhedhasar kasunyatan kang ana lan kanggo mahami fenomena apa kang kang dialami dening subjek panliten kayata tata laku, pamikir utawa omongan, motivasi lan tumindhak kanthi *holistik* (sakabehan utawa wutuh) lan kanthi dheskripsi sajroning wujud tetembungan lan basa ing konteks kang mligi lan nduweni paedah kanggo maneka metodhe ilmiah (Moleong, 2015:6).

Papan lan Objek Panliten

Papan panggonan panliten upacara adat *STH* ditindakake ing Dhusun Besuki Desa Jugo Kecamatan Mojo, Kabupaten Kediri. Dhusun Besuki salah sawijining desa kang manggon ana ing sisih kulon kutha Kediri lan kagolong desa ing ndhuwur ereng-erenge Wilis sarta akeh pendhudhuke.

Objek yaiku variabel utawa apa kang dadi punjere salah sawijining panliten (Arikunto, 2010:15). Objek saka panliten iki yaiku upacara adat *STH* lan masyarakat kasebut nduweni tujuwan lan pangarep-arep kang maneka werna.

Sumber Dhata lan Dhata Panliten

Sumber dhata bisa diolehake saka informan. Informan iku sapa wae kang bisa menehi informasi utawa katrangan ngenani objek panliten. Informan uga bisa keperang dadi loro, yaiku informan primer lan sekunder utawa lumrahe uga bisa diarani informan kunci lan informan umum.

Dhata yaiku asil cathetan saka panliti, kang arupa fakta uga bisa awujud angka (Arikunto, 2010:161). Dhata ngenani upacara *STH* kang diandharake bisa diperang dadi loro yaiku dhata utama lan dhata tambahan. Dhata-dhata kasebut bakal diasilake kanthi cara ngamati, wawancara, lan dhokumentasi. Dhata utama yaiku katrangan utawa informasi kang diolehake saka informan kang dianggep mangerteni babagan upacara *STH*. Dhata tambahan kang ana sajrone panliten iki awujud buku-buku kang gayut karo upacara *STH*, foto-poto, rekaman, dhokumentasi, lan dhata monografi kang bisa menehi wawasan ngenani upacara *STH*.

Instrumen Panliten

Instrumen panaliten miturut Suharsimi Arikunto (2010:149) minangka alat panliti kanggo ngumpulake dhata. Dene miturut Suharsimi Arikunto ing edisi sadurunge yaiku alat utawa fasilitas kang digunakake dening panliti sajroning ngumpulake dhata supaya asile luwih gampang lan asil luwih apik, kanthi teges luwih akurat, lengkap lan sistematis. Instrumen kang dianggo panliti diperang dadi rong bageyan yaiku instrumen pokok lan instrumen panyengkuyung. Instrumen pokok yaiku panliti kuwi dhewe dene instrumen panyengkuyung yaiku kanthi wawancara, obsservasi, dhokumentasi lan angket.

Panliti yaiku salah sawijine pawongan kang nindakake panliten lan minangka dhalang sajrone panliten. Panliti ing kene minangka instrumen pokok kang nduweni sesambungan marang informan utawa responden kang nduweni kaweruh ing kahanan lapangan.

Tata Cara Ngumpulake Dhata

Tata cara ngumpulake dhata yaiku bageyan saka panliten iki kang awujud teknik-teknik kanggo ngumpulake dhata. Teknik kang dianggo sajrone panliten iki yaiku :

Teknik Observasi

Teknik observasi yaiku tata cara ngumpulake dhata utawa katrangan kanthi cara ngemati langsung marang objek (kagiyatan-kagiyatan sing ana) ing periode tartamtu, saengga ngasilake dhata ngenani tingkah laku wong kasebut, apa sing dipocapake lan apa sing ditindakake (Purwoko, 2007:5).

Wawancara

Langkah-langkah wawancara ing upacara *STH* yaiku: (1) Nekani omah informan utama sesepuh desa utawa sesepuh adat kanggo nemtokake papan lan dina kanggo wawancara, (2) Nekani papan kang wis ditemtokake yaiku ing Grojogan Irenggolo kanggo ndelok upacara adat *STH* lan kanggo wawancara cundhuk karo dina kang wis ditemtokake, (3) Nyusun cathetan pitakonan kanggo informan kang arep ditakokake marang informan yaiku sesepuh adat.(4) Panliti nyathet bab-bab kang wigati lan sesabungan karo upacara *STH* ing Kabupaten Kediri.

Teknik Dhokumentasi

Teknik dhokumentasi iki kalebu metodhe kang ora angel, amarga yen kleru anggone ngandharake bab dhata, dhokumentasi kang bakal ditintangi isih tetep. Wujud dhokumentasi kanggo panliten iki kalebu bab kang wigati, amarga asile dhokumentasi iki bisa digunakake kanggo mangerteni gambaran umum ngenani lokasi, informan lan bukti-bukti liyane kang selaras karo panliten iki saengga dhata kang ana bisa luwih dipercaya.

Kuisisioner utawa Angket Pamawas Masyarakat

Teknik kuisisioner utawa angket yaiku tata ngumpulake dhata kanthi wujud tinulis utawa wujude seratan. Teknik iki kagolong teknik kang umum ditindakake nalika nggunakake metode kuantitatif. Wujude saka pitakonan angket ana rong jinis yaiku, (a) pitakonan kang kabuka lan (b) pitakonan kang katutup (Ratna, 2010: 238-239). Sajrone nindakake teknik iki, wewatesan kanggo nyebar angket yaiku nganggo teknik acak lan punjere ana ing jarak omah warga. Saka jarak omah warga kuwi uga bisa dideleng jinise pangupajiwane, umure, lan jinis kelimane.

Keabsahan Dhata

Dhata kang wis diasilake ing sajrone panliten ngenani *STH* iki kudu diuji lan dipriksa ngenani kabenerane, cara iki ditindakake supaya asile panliten iki bisa dipercaya. Miturut Sudikan (2001:169), keabsahan dhata iku bisa dibuktekake kanthi cara: 1) nindakake proses *triangulasi* bisa ditindakake kanthi patang cara yaiku *triangulasi* sumber dhata, *triangulasi* nglumpukake dhata, *triangulasi* tumrap metodhe pangumpulane dhata, lan *triangulasi* tumrap analisis sakabehane teori kanthi cara nggoleki teori

Upacara Adat Sesaji Tirta Husodo ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki Kabupaten Kediri (Tintingan Folklor)

kang relevan utawa selaras kang ana sajrone panliten; 2) nindakake *peer debriefing*, yaiku cara kang digunakake kanggo mriksa lan nguji asil paneliten kang bener; 3) *member check* lan *audit trial*, yaiku mriksa dhata kang isih mentah kaya dene asil rekaman, dhokumen, lan photo.

Tata Carane Analisis Dhata

Panliten iki nggunakake analisis dhata karya kang diandharake dening Endraswara (2009:223) yaiku (1) *open coding*, tegese panliti kudu nggolek variasi dhata saakehe kang salaras karo panliten kang dilakoni lan jangkep. Sesambungan babagan kasebut ana limang proses kang kudu ditindake yaiku mrinci, milah, mroses mriksa, mbandhingake lan nggolongake, (2) *axial coding*, tegese ngurutake dhata saka open coding mau miturut panggolongane. Sabanjure, panliti nggolongake adhedhasar sesambungan antarklompok utawa golongan supaya ora kedaden kahanan kang ngambali maneh, (3) *display coding*, tegese panliti siyap nyajekake asile panliten ing pirang bageyan tabel (menawa nggunakake tabel).

ANDHARAN ASILING PANLITEN

Sajrone panliten bab iki, andharan asiling panliten kaperang dadi enem sub bab, ing antarane dheskripsi tata panggonan panliten, mula bukane panliten, ubarampe panliten, simbol lan makna sajrone ubarampe panliten, aktualisasi fungsi panliten lan pamawas masyarakat ngenani panliten. Bab andharan asiling panliten iki digunakake kanggo mbabar lan mbeber dhata supaya luwih gamblang lan luwih mrinci.

Dheskripsi Tata Panggonan Panliten

Dheskripsi yaiku ngandharake ngenani salah sawijining bab utawa samubarang tertamtu supaya luwih gamblang lan cetha. Ing ngisor bakal kaandharake ngenani dheskripsi tata panggonan kang diwiwiti saka papan panggonan panliten upacara adat *STH* nganti tekan sistem religi utawa sistem kapercayan masyarakat kang nindakake upacara adat *STH*.

Papan Panggonan Upacara Adat

Upacara adat tradhisional *Sesaji Tirta Husada* utawa *STH* ditindakake ing Dhusun Besuki Desa Jugo kang salah sawijining desa ing Kecamatan Mojo Kabupaten Kediri. Dhusun Besuki kang manggone ing bageyan sisih kidul kulon saka Kutha Kediri. Panggonane kurang luwih 28 Km lan arahe ngulon ngidul saka Kutha Kediri.

STH ditindakake ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki. Upacara kang ditindakake saben tanggal siji *Sura* iki diprecaya minangka sarana dedonga utawa nyuwun kaslametan sarta atur panuwun marang Gusti Kang Maha Agung lan leluhur kang ana ing Grojogan Irenggolo amarga masyarakat ing dhaerah Besuki diparingi keslametan, kabagyan lan kamulyan. Yen dideleng saka papan panggonan upacara yaiku ing Grojogan Irenggolo kang minangka objek wisata kang nduweni daya kawigatan kanggo para masyarakat saka njaba kutha Kediri lan masyarakat kutha Kediri dhewe. Kahanan ing dhaerah Grojogan Irenggolo iki kagolong asri lan akeh sawah uga alas amarga Grojogan iki ana ing ereng-ereng gunung Wilis. Luwih cethane ana ing 1200m teko nduwur

laut. Masyarakat ing kono ngarani dhaerah iki dadi Wilis endah lan asri. Yen dideleng saka kahanan Dhusun Besuki ana ing kono nduweni papan panggonan kang cocok kanggo olah tetanen palawija lan panggonan kang cocok kanggo dhaerah pariwisata. Anane dhaerah kang strategis kanggo tetanen lan pariwisata nyengkuyung para bebrayan Besuki kanggo nganakake upacara adat *STH*. Upacara adat *STH* iki nduweni ancas kanggo ngaturake puji syukur lan supaya asil tetanen lan rejekine para bebrayan ing Besuki tansoyo akeh lan ndadekake makmur uripe.

Mula Bukane Upacara Adat *STH*

Mula bukane upacara adat *STH* amerga jaman biyen kuwi saben wulan *Sura* nindakake tradhisi slametan kanggo kirim dedonga marang sesepuh utawa para roh leluhur kang mbaureksa. Kurang luwih ing taun 75 an, para mudha dhusun Besuki weruh ana grojogan ing Dhusun kuwi. Para warga nggagayutake yen grojogan kuwi papan panlerenane Dewi Sekartaji lan rong punggawane yaiku Iro lan Manggolo. Iro lan Manggolo iki diprecaya kang mbabat alase supaya ana dalan tumuju grojogan. Dening para warga, jeneng Iro lan Manggolo dikenal karo Resi Curigonoto. Bab kaya mangkono kayata pethikan ing ngisor iki :

“Upacara iku dilakoni saben tanggal 1 Sura, dadi jaman rikala semana mbah-mbah yen saben tanggal 1 Sura nindakake slametan kanggo dhanyang. Kaya kang mbaureksa dhusun kene, lan nalika jaman semana asring ditindakake ing papan pinggirane kang panggonane ing ndhuwure Grojogan. Saliyane kuwi, ing wektu kuwi mbahe bapak isih enom banjur karo kanca-kancane tanpo disengaja nemokake Grojogan kang diperkirakake panggonan panlerenane Dewi Sekartaji lan rong punggawane. Dewi Sekartaji di weruhi karo masyarakat Besuki memba dodolan jamu gendhong kang nggoleki Panji Asmarabangun. Sawise ngerti ana Grojogan kuwi dening masyarakat diwenehi jeneng Grojogan Iro manggolo utawa kang dikenal Irenggolo minangka jenenge rong unggawane Dewi Sekartaji. Pungkasane, kabeh masyarakat sarujuk kanggo nganakake slametan ing kono kanggo ngormati para leluhur yaiku resi curigonoto kang diprecaya jeneng liyane saka rong punggawane Dewi Sekartaji.” (Agus,2019:10-30)

Miturut dhata ing ndhuwur, anane upacara adat *STH* amerga nerusake tradhisi kang wis ana wiwit jaman biyen yaiku *Suranan*. Para warga Dhusun Besuki nindakake tradhisi kasebut ana ing ndhuwure grojogan kanthi cara nindakake slametan. Slametan nalika wulan *Sura* iki dianggo saran dedonga para warga kanggo ngirim donga marang leluhure. Banjur, para mudha nalika taun 75 an kang bisa nemokake akses dalan menyang grojogan kasebut ndadekake tuwuhe ide nindakake upacara adat. Saliyane dhasare merga nerusake tradhisi uga kanggo ngormati Dewi Sekartaji kang diprecaya dening para mudha ing wektu biyen leren ing grojogan kasebut. Dewi Sekartaji kang memba-memba dadi wong kang dodol jamu kuwi leren ing kono karo rong abdi punggawane yaiku Iro lan manggolo kang dening para warga dianggep para leluhure yaiku Resi Curigonoto. Dewi Sekartaji menyang dhaerah Besuki tujuwane kanggo nggoleki garwane yaiku Panji Asmarabangun.

Saliyane crita kang kaya mangkono, ana uga crita

Upacara Adat Sesaji Tirta Husodo ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki Kabupaten Kediri (Tintingan Folklor)

liya kang ngandharake yen anane upacara kasebut kanggo ngormati Resi Curigonoto kang awujud ksatria saka kaprajan dhaerah kulonan yaiku Iro Manggolo. Ksatria kasebut manggon ing grojogan kasebut amarga ora bisa bali menyang kaprajane sawise dheweke kalah perang musuh kaprajan Kadiri. Crita kang kaya mangkene kayata pethikan ing ngisor iki:

“Anane grojogan kuwi merga jaman dhisik warga kene ngormati sing mbabat alas yaiku Resi Curigonoto. Resi iki wujud ksatria sing ora bisa bali menyang tlatahe sawise perang musuh Kaprajan Kediri. Crita iki bener anane, masiya ta ana versi kang ngomong yen Resi kuwi punggawane Dewi Sekartaji ananging kuwi kabeh merga padha-padha ngomonge ngenani Resi Curigonoto minangka leluhur kang mbaureksa dhusun kene. Kabeh padha benere.” (Darimin, 2019:10-20)

Saka dhata ing ndhuwur, crita rakyat kang sumebar ing masyarakat njaba uga dibenerake dening salah siji informan. Sakabehane crita mula bukannya Grojogan Irenggolo iki amarga ana wong kang mbabat alas ing wayah kuwi kang diarani Resi Curigonoto. Miturut informan, versi crita beda nanging isih satujuan yaiku kabeh kanggo ngirim donga marang leluhure warga Dhusun Besuki. Resi Curigonoto padha-padha digambarake minangka ksatria nanging ana sing mbagi yen Resi kasebut ana kang percaya cacahé siji ana uga loro yaiku kang dadi punggawane Dewi Sekartaji.

Tata Rakite Adicara Upacara Adat STH

Adicara upacara adat STH ing Dhusun Besuki, Desa Jugo kaperang saka maneka bagéyan. Bagéyan sajroné upacara kasebut kanthi urutan yaiku (1) adicara Mapag Sura, (2) melek tengah wengi, (3) kirab bucu kang kuwat. Ing ngisor bakal kaandharake siji mbaka siji.

Tata Rakite Adicara Mapag Sura

Kanggo nindakake upacara adat STH warga dhusun Besuki nganakake maneka kagiyatan. Prosesi kasebut ditindakake bebarengan kang minangka titikan anane rasa gotong royong. Para warga sajroné nyiapake prosesi iki karo nuwuhake rasa kang semangat. Prosesi kasebut ing antarane ngurubake obor kang diwiwiti saka portal ngarep gapura Grojogan Irenggolo nganti tekan grojogan. Para warga *Njupuk Banyu Panguripan* ing kendhi kang cacahé 7. Sawise kuwi, dibacutake slametan mapag Sura lan anane hiburan kayata macapat nganti tengah wengi.

Adicara Ngurubake Obor

Adicara ngurubake obor ditindakake ing wayah surup. Obor kasebut dipasang ing sedawane dalan saka portal ngarep gapura Grojogan Irenggolo nganti tekan ing lapangan grojogan kang jaraké kurang luwih 2 km kayata kang kapethik ing ngisor iki:

“dadi wiwitane kabeh warga ngurubake obor nalika arep surup. Obor kasebut diurubake ing gendul kang wis bekas kayata gendul inuman hemavitan. Ning jaman dhisik ya diurubake ing kayu pring kang pucuke dibuntel gombal. Gombal kasebut dicelupake ing lenga gas banjur disumetake geni. Yen jaman sakiki diganti gendul

bekas kuwi. Ana sumbune, kanggo ngurubake. Dibacutake gendul kasebut dipasangke ing pring kang wis dibolongi kanggo wadhah gendul kasebut.” (Agus, 2019:45-50).

Obor kang arep diurubake dening para warga yaiku obor kang digawe saka bahan gendul bekas lan tutupe dipasang karo sumbu. Kuwi digawe ing jaman saiki, nalika ing jaman dhisik obor kasebut digawe saka pring kang pucuke pring dibuntel karo gombal. Ing ngisor yaiku gambar obor kang diurubake.

Tata Rakite Njupuk Banyu Panguripan

Njupuk Banyu Panguripan ditindakake para warga sawise ngurubake obor. Para warga njupuk banyu panguripan diwadahi kendhi kang cacahé 7. Banyu kasebut saka sumber kang panggonane ana ing dalan Besuki-Mojo, luwih cethane yen saiki ana ing ngarepe stasiun televisi Indosiar. Dening para warga, sumber kasebut diarani sumber panguripan. Papan panggonane sumber panguripan karo Grojogan Irenggolo nduweni jarak 700 m. Sumber panguripan iki sejatine banyu kang mili saka ndhuwur gunung lan dening para warga digawekake dalan kanthi pipa supaya miline luwih lancar. Sumber panguripan iki dipercaya banyune ora bakal entek amarga dening para warga banyune asring dijupuki nanging ora kelong kayata kang kapethik ing ngisor iki:

“..njupuk banyu ing sumber. Sumber kasebut kawastanan sumber pangauripan. Sumber iki dipercaya dening warga Besuki banyune ra bakal kelong masiya dijupuki. Saliyane kuwi, sumber kasebut diangge isih suci. Suci tegese zat racun kang ana sajroné banyu isih sathithik lan banyu kasebut apik kanggo awake manungsa. Sumber kasebut dipercaya banyune resik lan dadi sumber warga Besuki. Mula para warga njupuk banyu kahuripan ing papan kasebut.” (Darimin, 2019:55-60)

Sumber panguripan ing kene dianggep yen banyune suci lan kandhungan kang ana sajroné banyu kasebut apik kanggo kasaraman awake manungsa utawa zat racun kang ana ing banyu kuwi amung sathithik. Ngenani kasucene banyu kasebut warga Dhusun Besuki wis percaya banget. Dhasare kena apa dadi sumber panguripan kuwi amarga anane pamikiran-pamikiran manungsa dhewe supaya bisa nuwuhake rasa percaya marang sawijining samubarang. Iki wis kabukti saka informasi dhata ing ndhuwur yaiku sumber iki dijenengke sumber panguripan amarga ora nate kalong masiya asring dijupuki dening para warga. Ing ngisor iki minangka gambar wong kang ngisi kendhi karo banyu kahuripan.

Tata Rakite Slametan Mapag Sura

Tata rakite adicara slametan mapag Sura ditindakake sawise sholat magrib utawa ba'da magrib ing lapangan Grojogan Irenggolo. Adicara kasebut dirakit kang sesambungan ing wayah sore yaiku slametan. Adicara kasebut lumrahe padha kaya slametan biyasane nanging ana jenang Surane. Jenang Sura minangka tandha yen slametan kasebut yaiku slametan mapag Sura. Jenang Sura kang dadi tandha kasebut diiapake amung cacahé sathithik lan ora kabeh warga kang kenduren bisa antuk jenang kasebut. Para warga nyikapi hal kanthi cara yen ora antuk jenang Sura bisa ndhahar jenang liyane kayata jenang abang lan putih.

Upacara Adat Sesaji Tirta Husodo ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki Kabupaten Kediri (Tintingan Folklor)

Saka kuwi bisa kadeleng yen para warga dhusun Besuki ngutamakake rasa andum marang siji lan sijine.

Adicara slametan kasebut dipandhegani dening sesepuh Desa Jugo. Diwiwiti sawise sholat magrib katon para warga bebarengan ngumpul ing lapangan Grojogan Irenggolo kang wis kagelar klasa lan karpet. Menawa para warga wis makempal sakabehane, sesepuh Desa Jugo kasebut miwiti adicara, kayata adicara slametan kang umum, Slametan ditindakake kanthi wawiwitan maca waosan ayat-ayat suci Al-Qur'an lan waosan tahlil. Tahlilan kasebut nduweni ancas kanggo ngirim dedonga marang para leluhure ing masyarakat dhusun Besuki. Babagan kasebut kayata kang diwedharake ing ngisor iki :

"tahlilan kuwi kanggo ngirim dedonga lan nyuwun pangestu dhumateng para leluhur supaya sajrone nglampahi adicara upacara adata STH bisa lancar lan ora ana alangan satunggal punapa. Kirim dedonga dhumateng para sesepuh kuwi bisa lewat ana ngendi wae ananging lumrahe para warga kene sakabehane mesthi dadakake tahlilan kanggo sarana kirim donga supaya para sesepuh sajrone kahanan sae lan warga Besuki wonten kahanan sehat, aman lan ayem tentrem." (Darimin, 2019:70-80)

Rasa ayem lan tentrem pangangepe para warga lan sesepuh kuwi paling utama. Saliyane kuwi, sajrone kirim donga kanthi cara tahlilan iki uga dadi ciri saka agama Islam. Wong kang nduweni agama Islam asring nindakake adicara kang kaya mangkene. Ing dhusun kene, kagiyatan kasebut dadi bukti anane *alkulturasi* saka agama lan budaya. Umume, kang nindakake slametan kuwi masyarakat kang saka pulau Jawa. Masyarakat ngawastani kagiyatan kasebut uga maneka jeneng, ana kang nyebutake tahlilan, ana uga kang nyebutake kenduri utawa kenduren. Sajrone tahlilan utawa kagiyatan kenduri ana dedonga kang lumrahe dikirim ing antarane yaiku *Surat Al-Fatihah* kaping 7, *Al-Ikhlas* kaping 3, *Al-Falaq* kaping 1, *Al-Fatihah* kaping 1, *Surat Al-Baqarah* ayat 1 nganti tekan ayat 5 banjur dibacutake maca Ayat Kursi. Sawise sholawatan, maca ya *Latif* kaping 7 lan *istighfar* kaping 33.

Panglipur

Panglipur kang disuguhake ing antarane yaiku tarian kreasi kang ditarekake bocah-bocah ing dhusun kasebut. Tarian kuwi ora nduweni jeneng tertamtu kayata remo, nanging menawa ana warga utawa pawongan kang saka njaba nyumbang tarian, dening para warga Dhusun Besuki disumanggakake. Tarian ing panliten iki yaiku tarian kreasi saka bocah-bocah ing Dhusun Besuki kang diwulangi dening guru TPA. Jeneng saka tarian kasebut yaiku tari Nuri. Miturut salah sawijining warga Dhusun Besuki, tarian iki ora nduwe maksud tertamtu utawa simbol tertamtu, mula tarian kasebut ora nduwe daya pangaribawa sajroning adicara upacara adat STH.

Macapatan

Lumrahe, adicara macapatan dipandhegani dening sanggar kang nyumbang ing adicara upacara adat STH. Macapatan ing adicara iki nduweni ancas kanggo nyuwun kaslametan. Ancas saka adicara macapatan diwedharake kayata kang kapethik ing ngisor iki :

"...iya ancane kanggo nyuwun kaslametan.

Macapat kuwi lagu ta mbak? Lagu kang umume dening wong Jawa kaaran pepujen utawa ing basa Indonesia pujian. Saliyane kuwi macapat kuwi uga kalebu ilmu Jawa. Mula yen ana adicara macapatan ing wulan Sura fungsine kanggo ngamalake ilmu Jawa kang tumuju ing kaslametan uga amalan kasebut diwiwiti ing awal taun yaiku wulan Sura." (Darimin, 2019:105-110)

Adicara macapatan iki wis dadi adicara kang paling dienteni dening para warga Dhusun Besuki. Macapatan dipilih amarga macapatan minangka salah sawijine warisan budaya Jawa kang kudu diuri-uri supaya ora ilang. Dening warga Dhusun Besuki adicara macapat dimanfaatake kanggo sarana donga marang Gusti Allah SWT. Donga iki perlu ditindakake nalikane wiwiti pakaryan apa wae. Mula, macapatan isih ditindakake lan didadekake siji sajrone tata rakite upacara adat STH ing wulan Sura.

Adicara macapatan kuwi sakral lan nduweni rasa kang linuwih manunggal dhumateng Gusti Pengeran. Rasa kang manunggal kasebut uga kaaturake sajroning dedonga kanthi cara nembangake tetembangan kang dilarasake ing lagu-lagu macapatan. Dedonga kuwi ora liya nduweni ancas kanggo nyuwun dhumateng Gusti Pengeran supaya para warga Dhusun Besuki lan sakabehane warga Desa Jugo antuk kaslametan.

Melekan Tengah Wengi

Melekan yaiku kagiyatan makempal kang lumrahe ditindakake sadurunge nindakake adicara tertamtu. Melekan bisa ditegesi yaiku kagiyatan njaga saka bab-bab kang ala/ghaib utawa babagan kang kurang becik lan menawa bisa menehi daya pangaribawa marang pawongan kang nduwe hajat utawa kang bakal nindakake salah sawijining tradisi. Ing adicara upacara adat STH warga Dhusun Besuki nindakake kagiyatan melekan sawise macapatan rampung. Banjur Ing melekan iki warga Besuki uga mbuka dalan menyang grojogan kanggo warga sapa wae kang kepengin adus.

Tata Rakite Kirab Buceng Kuwat

Adat kang ditindakake dening warga Dhusun Besuki yaiku kirab buceng kuwat kang dadi adicara inti saka upacara adat STH. Kagiyatan kasebut awujud arakan utawa lumrahe warga liyane ngarani kirab. Kirab utawa arakan yaiku mlaku ngiringi utawa nggiring samubarang nganti tekan panggonan tertamtu. Adicara kasebut nglibatake para sesepuh Dhusun lan para warga kang nate melu ing wektu kepungkur. Kirab buceng iki ditindakake ing wayah esuk utawa awan sawise nindakake slametan mapag Sura lan melekan ing tengah wengi.

Adicara kirab buceng iki ana tata urutane. *Kang pisanan* yaiku baris kang cacahé barisan kudu pitu utawa nemtokake titi siyaga; *kaping pindho*, yaiku mlaku saka papan titi siyaga tumuju ing grojogan; *kaping telu*, yaiku nyelehake buceng kuwat lan asile bumi saka olah tetanene para warga; *kaping papat* njapani buceng kuwat lan asil bumi; *kaping lima* yaiku nugel pucukaning buceng kang diserahake saka Ketua RT menyang sesepuh; *kaping pungkasan* yaiku donga lan morak ambengan lan panganan kang wis dicepakake dening para warga kanthi bebarengan.

Ubarampe Sesaji ing Upacara Adat STH

Sesajen ing upacara adat STH minangka wujud

Upacara Adat Sesaji Tirta Husodo ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki Kabupaten Kediri (Tintingan Folklor)

sarana ngaturaken dedonga kang diaturake dening para warga Dhusun Besuki. Sesajen digawe dening warga Besuki kanthi bebarengan amarga ora sakabehane warga Besuki kang ngerti tata cara upacara adat *STH*. Saka sesajen kuwi kapercayan masyarakat dadi kuwat, dene sesajen *Suranan* kanggo nyajekake marang sakabehane kang dianggep menahi rejeki sajroning uripe. Sesajen sajroning upacara adat *STH* diperang dadi loro yaiku sesajen kanggo *Mapag Sura* (slametan) lan *Sesajen Kirab Buceng Kuwat*. Sejatine sesajen kang ana ing upacara adat *STH* iki padha wae nalika wayah ing mapag *Sura* utawa kirab. Sesajen kang padha ing antarane yaiku jenang *Sura* lan sega takir. Supaya luwih gamblang bakal kaandharake ing ngisor iki.

Ubarampe Sesajen Kanggo Mapag Sura

Tata rakite upacara adat *STH* kang ditindakake sawise *Njupuk Banyu* yaiku adicara *Slametan*. Adicara kasebut kalebu ing runtutaning adicara *Mapag Sura*. Ing adicara kuwi ana ubarampe kang perlu disiyapake. Ana tumpeng cilik utawa buceng cilik, ana jenang *Sura*, lan sega takir. Tumpeng cilik utawa asring sinebut buceng cilik. Ing ngisor bakal kaandharake ngenani ubarampe sesajen ing adicara *Mapag Sura* supaya luwih gamblang.

a) Tumpeng Cilik utawa Buceng Cilik

Tumpeng iki nduweni simbol minangka kasampurnan utawa katuntasan saka pawongan kang nindakake jejibahan utawa pakaryan. Buceng cilik dianggo sajrone adicara *Mapag Sura* supaya adicara upacara adat *STH* bisa kalampahan kanthi lancar utawa sampurna kaya kang kapethik ing ngisor iki

“Tumpeng kuwi minangka gambaran kasampurnan. Saliyane kuwi, wong Jawa wiwit jaman biyen yen arep nindakake apa wae kalebu slametan, upacara adat kuwi mesthi nganggo tumpeng. Saka kuwi aku bisa menehi pamanggihku yen tumpeng bisa menehi tandha yen sakabehan tumindak kuwi bisa sampurna yen dilakoni ora separo-separo utawa kanthi tuntas. Mula, tumpeng kang saiki wong padha nyebut buceng kuwi tandhane yaiku katuntasan. Katuntasan dhumateng Pengeran. Tegese apa saka kabeh kuwi mau? Tegese yaiku supaya wong-wong bisa nindakake sakabehan pakaryan utawa tumindake kuwi kanthi sampurna lan tuntas amarga kuwi mau dadi tanggel jawab dhumateng Pengeran.” (Bapak Darimin, 2019:170-180)

Saka pethikan kasebut bisa didudut yen tumpeng utawa buceng cilik nduweni simbol katuntasan lan kasampurnan marang sakabehan tumindak utawa pakaryan kang ditindakake kang tumujune dhumateng Gusti Kang Maha Kuwasa.

b) Urap-urap utawa Kulupan

Urap-urap utawa kulupan nduweni simbol minangka gambaran manungsa kang nduweni sipat apik. Sipat kang apik iki tegese manungsa kudu bisa menehi peran kang becik marang sapa wae. Menawa disambungake marang sega tumpeng kasebut, bisa didudut yen urap-urap kuwi bisa dadi salah sawijine cara ngibadahe manungsa supaya bisa antuk kaslametan kayata

pamanggih kang kapethik ing ngisor iki yaiku:

“Urap-urap utawa kulupan kuwi dianggo para warga minangka simbole sipat manungsa. Manungsa dituntut dening Gusti Pengeran supaya bisa nindakake tumindak becik utawa apik sadawane uripe ing donya.” (Darimin, 2019:185-195)

Urap-urap utawa kulupan minangka simbol sipat manungsa. Kulupan utawa urap-urap iki asale saka kangkung kang digodhog, kacang lanjaran kang digodhog uga capar kulup kang digodhog. Telung sayuran kasebut dicampur dadi siji utawa kaaran diurapi nganggo klapa kang dibumbui. Bumbu kasebut yaiku bawang, brambang, tomat, lombok cilik lan gedhe. Diuleg lembut njur dicampur ing klapa parutan nganti wernane abang amarga lombok.

c) Inkgung

Inkgung uga nduweni fungsi minangka wujud pasrah dhumateng Gusti Pengeran lan wujud saka donga. Bab iku kaya kang kapethik ing ngisor iki:

“Inkgung minangka gambaran rasa pedhuli lan pangorbanan. Saliyane kuwi inkgung uga dadi simbol pasrah lan nyerah marang Gusti Pengeran saka sikap keliru.” (Darimin, 2019:200)

Andharan kasebut negesake yen inkgung dadi simbol pasrah lan nyerah amarga sikap kang luput. Manungsa pancen panggonan kang luput lan kliru, mula sajrone upacara adat *STH* iki ana inkgung dianggo simbol ngaturake rasa pasrah lan panyuwunan pangapura marang Gusti Pengeran sarta simbol nyuwun supaya bisa antuk badaniyah kang suci.

d) Jenang Sura

Jenang *Sura* diwangun cilik-cilik nganggo tangan. Ndhuwure jenang diwenehi warna yaiku warna abang, kuning (oranye), ireng lan putih. Dene warga liya, ana uga kang ngarani jenang iki kanthi aran jenang rena pitu. Tembung rena pitu saka makna *sedulur papat kiblata lima pancer* lan liyane dina pasaran. Makna iki asale saka kanjeng Sunan Kalijaga kaya pethikan ing ngisor iki:

“Jenang renopitu iki saka makna sedulur papat kiblata lima pancer. Menawa makna kaya ngono kuwi asale saka Mbah Sunan Kalijaga. Papat kuwi diwujudne hawa nafsune manungsa yaiku aluwamah, sufiah, amarah lan muthmainah. Menawa limo pancer maksude sing kelima kuwi hati nurani saka manungsa kuwi dhewe. Jenang iki uga dadi jinis jenang kanggo tulak balak. Nulak alane bab-bab sing ra dipengeni kuwi lan supaya bab-bab kasebut bisa mbalik maneh ing asale.” (Harianto, 2019:160-165)

Saka andharan kasebut bisa ditegesi yen jenang *Sura* iki dadi jenang tulak balak. Nulaki utawa namengi saka bab-bab kang ora dipengeni kuwi teka ing dhiru pribadi. Supaya bisa njaga hawa nafsu ing jiwa iki mula jenang iki dadi simbole.

e) Segi Takir

Segi takir yaiku sega kang diwadahi ing takir. Ing masyarakat segi takir diarani segi punar utawa segi kuning. Segi takir iki isine segi putih kang ditumpuk karo segi kuning lan dilawuhi karo mie, srendeng, endhog dadar kang

Upacara Adat Sesaji Tirta Husodo ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki Kabupaten Kediri (Tintingan Folklor)

dirajang suwir. Segi takir iki diwenahi lemek kertas minyak utawa godhong gedhang (pisang) njur diselehake ing takir. Segi takir iki nduweni simbol minangka ngesiki dhiri pribadi. Segi putih simbol saka kasucian, warna kuning minangka simbol katuhanan lan lelawuhan minangka simbol manungsa lan jagad raya. Mula, segi takir iki kanggo ngraketake alam karo manungsa lan ngaturake rasa syukur. Bab iku kaya kang kapethik ing ngisor iki:

“Segi takir kuwi minangka carane kita kanggo ngraketake antarane manungsa lan alam. Segi takir kuwi ana rong warna segi yaiku segi putih lan segi kuning. Sing warna putih simbol kesucian lan warna kuning simbol katuhanan. Mula, maksud saka segi takir yaiku supaya bisa nyawiji antarane manungsa, penciptane lan alam.” (Darimin, 2019:215:220)

Andharan kasebut nuduhake yen segi takir kuwi nggambarake wujud sesambungan manungsa marang Gustine lan sesambungane manungsa karo alam donyane. Sakabehane nduweni sesambungan kang kudu dijaga lan dikormati kayata carane nganggo simbol segi takir kang ana ing upacara adat STH iki, supaya bisa kalampahan kanthi sampurna lan slamet kaya tujuwan saka anane upacara adat STH.

Ubarampe Sesajen ing Kirab Buceng Kuwat

Ubarampe sesajen sajrone Kirab Buceng Kuwat iki ora beda adoh karo sesajen ing Mapag Sura. Sesajen kang ana ing kirab buceng kene yaiku utamane sesajen buceng kuwat, asil bumi, kembang setaman, jenang Sura, jenang abang lan putih, segi takir (segi punar), lan golong cilik. Jenang Sura lan segi takir iki padha kaya ing Mapag Sura. Mula ing andharan iki ora diandharake ngenani segi takir lan jenang Sura amarga padha, nanging ing kene bakal kajlentrehan ngenani ubarampe liyane siji mbaka siji supaya luwih gamblang.

a) Sesajen Buceng Kuwat

Sesajen buceng kuwat yaiku buceng kang digawe nganggo bahan beras ketan kang direnggani nganggo enten-enten saka klapa kang diwenahi gula abang lan diwenahi warna abang enom (jambon). Buceng kang digawe nduweni guna minangka salah sawijine wujud rasa syukur masyarakat Besuki dhumateng Gusti Allah SWT, rasa syukur kang dianggo ngaturake rasa panuwun amarga wis diparingi rejeki kang cukup lan rasa ayem sarta bagya mulya. Buceng kuwat iki nduweni makna kang dhuwur amarga minangka simbol sesambungan ing antarane manungsa lan Gusti Pengeran.

b) Jenang Abang lan Putih

Sesajen jenang abang lan putih yaiku sesajen kang dhasare saka beras. Jenang abang lan putih yaiku jenang kang digawe nggunakake beras kang dimasak kanthi cara diudheg nganti dadi jenang lan dicampuri karo santen. Jenang iki dideleh ing takir saka godhong gedhang (pisang). Jenang abang lan jenang putih isih asring digunakake sajrone udicara upacara adat tradhisional. Umume, kang nganggo jenang abang lan putih yaiku masyarakat kang manggon ing desa. Jenang abang lan putih nduweni simbol sajrone adicara upacara adat STH. Simbol kasebut uga minangka panyuwunan dedonga.

Jenang putih kaaran jenang sengkala kang dimaksudake supaya bisa dadi sengkalan utawa kang ngalangi bab-bab kang ala. Dene jenang abang nduweni simbol wewanen utawa bab-bab kang ala banjur ditengahi jenang putih supaya bisa dadi sengkalan utawa ngalangi bab kang ala kang kepengin ngrusuh utawa ngganggu. Saliyane kuwi, jenang abang uga digambarake supaya luwih wani ngadhepi bab-bab kang ala.

c) Sesajen Asil Bumi

Sesajen asil bumi yaiku sesajen kang wujud kaya bucu nanging saka sakabehane asil bumi utawa olah tetanen dening para warga Dhusun Besuki. Sesajen iki uga diselehake ing ndhuwur tandhu kaya buceng kuwat. Isi saka sesajen iki kang paling akeh yaiku tomat. Ana uga timun, terong, godhong selada, labu, brokoli lan sapanunggalane. Sesajen iki nduweni simbol kang padha kaya simbol-simbol sesajen liyane yaiku minangka panyuwunan dedonga lan minangka ngaturake rasa panuwun dhumateng Gusti Pengeran, Bab iku kaya pethikan ing ngisor iki:

“Wong-wong kang pakaryane dadi wong tani kuwi nyiptakake buceng dhewe sing asale saka asil yen dheweke nandur. Kuwi kabeh minangka simbol saka masyarakat supaya siji murih tansah akeh asile lan lancar, kaping pindho yaiku simbol saka masyarakat sing ngucapake matur nuwun dhumateng Gustine kang wis paring asil bumi kuwi.” (Agus, 2019:220-225)

Pethikan kasebut negesake yen simbol saka sesajen asil bumi kuwi minangka panyuwunan dedonga lan minangka ngaturake rasa panuwun. Rasa panuwun kang dimaksud dening para warga Dhusun Besuki yaiku rasa syukur amarga wis diparingi kalimpahan rejeki. Rejeki kuwi wujud ora liya yaiku asil tetanen kang akeh, woh-wohan kang ditandur ora kena lelara, sarta nalika diadol ing pasar regane cukup kanggo bali modhal.

d) Kembang Setaman

Sesaji kembang setaman ing adicara upacara adat STH iki diwadahi ing paron utawa jinise ember kang cilik lan saka lemah lempung. Kembang setaman fungsine supaya sakabehane wong ora bakal ketaman (ora kena bab ala) kayata pethikan ing ngisor iki:

“Kembang setaman kuwi nduweni makna kanggo ngirim salam bekti marang leluhur (ngaweruhi menyang leluhur). Saliyane kuwi fungsine kanggo sengkala utawa nyangkal barang-barang kang ora dipengini (barang ala). Simbol saka kembang iki yaiku minangka tandha supaya nduweni sesambungan sajrone panguripan kang nduweni hajat.” (Darimin, 2019:220-225)

Kembang setaman nduweni fungsi kanggo ngirim rasa bekti marang leluhur utawa ngaweruhi menyang leluhur. Rasa bekti iki minangka rasa kurmat kang mesthi dituwuhake sajroning jati dhirine para warga Dhusun Besuki. Saliyane kuwi kembang iki bisa uga nduweni makna minangka sengkalan kayata jenang sengkala. Nyangkal saka bab-bab kang ora dipengini amarga minangka tandha sajrone panguripane wong kang nduweni hajat.

e) Golong Cilik

Golong cilik yaiku sesajen ing upacara adat STH kang digawe saka segi lan diwujudake bunder-bunder

Upacara Adat Sesaji Tirto Husodo ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki Kabupaten Kediri (Tintingan Folklor)

banjur diwungkus karo godhong gedhang. Golong cilik iki minangka panjangkep sesajen saka ubarampe *Kirab Buceng Kuwat* ing upacara adat STH. Golong cilik iki uga nduweni simbol kang padha kaya sesajen liyane yaiku minangka piranti dedonga kang mligi kanggo nyuwun keslametan lan ngaturake rasa panuwun dhumateng Gusti Pengeran sarta supaya bisa luwih manunggal dadi siji karo patang piranti panguripan. Makna saka golong cilik kaya pethikan ing ngisor iki:

“Golong cilik kuwi maknane ngormati patang piranti panguripan yaiku bumi (lemah), banyu, angin, lan geni. Golong cilik ing upacara adat iki cacahé ana 9 kang nduweni teges yaiku ngawuningani para wali sanga.” (Darimin, 2019:230)

Saka andharan kasebut bisa diweruhi yen golong cilik sajrone upacara adat STH iki cacahé ana sanga. Para warga nggawe golong cilik kang cacahé ana sanga kuwi kanggo ngawuningani para wali sanga. Para warga ngormati para wali sanga mula golong cilik iki digawe cacahé sanga, lan minangka piranti dedonga teges sarana dedonga kanggo ngormati para wali. Saliyane kuwi, makna kang mligi saka golong cilik iki yaiku kanggo ngormati patang piranti panguripan ing antarane yaiku lemah, banyu, angin lan geni supaya luwih bisa manunggal dadi siji.

Aktualisasi Fungsi Upacara Adat STH Kanggo Masyarakat Panyengkuyunge

Fungsi folklor kang ana ing upacara adat STH iki nganggo teori fungsi saka panemune Bascom lan Dundes (sajrone Endraswara, 2009:124-127). Miturut panliti, teori fungsi kang dikemukakake dening Bascom lan Dundes nduweni sipat kang umum lan ora ngunggulake salah sawijine klompok-klompok kolektif budaya Miturut Bascom (1965:3-20 sajrone Endraswara, 2009:126) folklor nduweni patang (4) fungsi ing antarane, yaiku: (a) minangka wujud palipur lara (hiburan), (b) minangka piranti pangesahan saka kabudayan, (c) minangka piranti panggulawenthah anak-anak, lan (d) minangka piranti pameksa lan pengawas supaya norma-norma ing masyarakat isih diugemi. Sabanjure, Dundes (1965:277, sajrone Endraswara, 2009:127) uga menehi panemune kang cacahé ana enem fungsi folklor lan fungsi kasebut nduweni sipat kang umum ing antarane yaiku: (a) mbiyantu pendhidhikan bocah enom, (b) nikelake rasa guyub rukun (solidaritas) antara pawongan siji lan sijine sajrone klompok, (c) menehi sanksi sosial supaya pawongan bisa nindakake tumindak kang apik, (d) minangka pirantik kritik sosial, (e) menehi rasa palipur saka kasunyatan, lan (f) ngubah pakaryan kang mboseni dumadi dolanan kang nyenengake.

Saka teori fungsi ing ndhuwur, folklor sajrone panliten iki yaiku tradhisi masyarakat kang nduweni fungsi tumrap masyarakat panyengkuyunge. Adhedhasar fungsi-fungsi kasebut, tradhisi tansah dijaga lan ditindakake saben taun. Saka landhesan kaya mangkono, mula panliti bakal mbabar siji mbaka siji saka aktualisasi fungsi-fungsi kang wis kaandharake dening para ahli sajrone panliten upacara adat STH ing ngisor iki.

a) Minangka Piranti Pendhidhikan (Panggulawenthah)

Sajrone upacara adat STH iki ngandhut nilai fungsi minangka piranti pendhidhikan kang dideleng saka

gegayutane marang legendha Grojogan Irenggolo. Legendha kang wis ngrembaka kuwi menehi pangaribawa marang upacara adat kang ditindakake. Gegayutane antarane legendha lan upacara adat STH kuwi dumadi kesatonan kang wutuh lan menehi panggulawenthah marang sakiwa-tengene lan sapa wae kang nyengkuyung adicara kasebut. Panggulawenthah kasebut diwujudake kanthi ngenalake upacara adat STH. Pangenalan kasebut dikenalake saka wong tuwa marang bocah cilik lan para mudha-mudhi ing Dhusun Besuki. Saliyane kuwi, uga menehi weruh marang wong-wong kang durung ngerti ngenani upacara adat STH. Wong kang wis ngerti dianggep minangka tokoh masyarakat kang bisa aweh pituduh marang sapa wae menawa sajrone nindakake pakaryan utawa tumindak ora padha kaya leluhur utawa sesepuh kang diprecaya sajrone upacara adat STH.

b) Minangka Sistem Proyeksi

Upacara adat STH menehi pangangen-angen tumrap masyarakat panyengkuyunge. Anane upacara adat lan crita legendha kasebut menehi pangarep-arep marang masyarakat supaya masyarakat antuk berkah lan adoh saka bebaya. Akeh fungsi kang kinandhut sajrone upacara adat kasebut salah sawijine yaiku wujud syukur marang Gusti Allah amarga wis paring kaberkahan lan kasantosan. Upacara adat STH menehi pangangen-angen masyarakat panyengkuyunge. Mulane upacara adat iki nduweni fungsi minangka sistem proyeksi.

c) Minangka Piranti Pangesahan Kabudayan

Sejatine manungsa urip ing alam donya nduweni kekarepan supaya bisa urip tentrem lan kacukupan. Mulane akeh banget cara kang ditindakake kanggo nyuwun supaya bisa diwenahi kasantosan, keslametan, lan kacukupan dening Gusti Allah. Maneka warnane cara kasebut banjur tuwuh adicara-adicara kang dianggep bisa menehi pangarepan kang dipenginake dening masyarakat. Tuwuhe upacara adat iki banjur disahake minangka kabudayan. Kabudayan kasebut biasane wis tuwuh wiwit biyen, mulane diugemi lan dipercaya nganti saiki. Pakulinan kasebut diarani budaya kang wis dadi tutur para leluhur.

d) Minangka Sarana Panglipur

Fungsi hiburan sajrone upacara adat STH yaiku panglipur sajrone adicara *Sesaji Tirto Husodo*. Upacara adat STH minangka tradhisi kang sakral, amarga sajrone uga ngadhut kirim donga marang para leluhur. Samubarang kang ditindakake nduweni fungsi tartamtu. Fungsi kasebut kaya dene minangka sarana hiburan kanggo masyarakat. Hiburan kang dimaksud sajrone tradhisi iki kaya dene adicara macapatan lan kirab buceng kuwat.

e) Minangka Sarana Sosial

Fungsi sosial upacara adat STH di deleng minangka swijine sing ngumpulake, nalen lan nglestarekake. Upacara adat STH iki nyiptakake guyubing warga, antarane anggota masyarakat lan dening kewajiban-kewajiban sosial sing bisa mbantu ngraketake warga. Di deleng saka aspek sosial, upacara adat STH bisa nimbulake rasa solidaritas sing dhuwur nyiptakake swasana kang harmonis sajrone urip ing masyarakat.

f) Minangka Sarana Ekonomi

Upacara Adat Sesaji Tirta Husodo ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki Kabupaten Kediri (Tintingan Folklor)

Komunikasi antar masyarakat ing upacara adat STH bisa dadi alat transaksi lan sarana promosi kanggo perdagangan anyar warga masyarakat lan uga bisa dadi pangenalan obyek pariwisata. Anane upacara adat STH nduweni fungsi sarana ekonomi tumrap sakiwa tengene kang dadi penggembira ing adicara kasebut. Fungsi ekonomi iki di rasakake banget dening masyarakat sekitar panyengkuyung upacara adat STH.

Pamawas Masyarakat Dhusun Besuki Babagan Upacara Adat STH

Pamawas yaiku pandhangan salah sawijine pawongan tumrap samubarang tartamtu. Pamawas iki bisa ditegesi minangka pamanggih. Pamanggih bisa dumadi saka asile pawongan ndeleng lan menehi pambiji utawa nilai tumrap samubarang. Pawongan kang menehi pambiji kuwi ana kang saka kalangan masyarakat, pamarentah, utawa kalangan cendekiawan. Saliyane kuwi, pamawas iki bisa dadi tolak ukur kanggo ngapiki utawa nglestarekake budaya.

Budaya kuwi minangka warisan saka para leluhur kang bisa dadi salah sawijine aset desa, pamarentah Kutha utawa Negara. Warisan kasebut wis dadi tanggung jawabe para kawula mudha kanggo dijaga, diuri-uri sarta dilestarekake. Salah sawijine warisan Budaya kang kudu dijaga yaiku Upacara Adat STH kang ana ing Dhusun Besuki Desa Jugo Kabupaten Kediri. Kanggo mangerteni para generasi mudha kang ana ing Dhusun Besuki iki wis jaga lan nguri-uri budayane bisa dideleng nganggo pamawase masyarakat, amarga ing jaman saiki akeh banget para generasi mudha kang wis ilang rasa senenge marang budayane dhewe.

Rasa senenge marang budaya kang wis ilang kaya mangkono kuwi dilandhesi amarga ora ana kang bisa nguri-uri lan menehi weruh marang generasi kang isih enom. Semana uga warisan budaya kang awujud upacara adat STH ing Dhusun Besuki. Wujud pamawase masyarakat Dhusun Besuki iki wigate sanget tumrap lestarine upacara adat STH ing Dhusun Besuki Kabupaten Kediri. Mula saka kuwi, ing panliten iki pamawas masyarakat ngenani upacara adat STH bakal diperang dadi loro, yaiku golongan kang ngerti ngenani upacara adat STH lan golongan kang ora ngerti ngenani upacara adat STH.

Tabel 6. Pamawas Masyarakat

O.	Pamawas Masyarakat	Pawongan	Presentase
1.	Ngerti	14	70%
2.	Ora Ngerti	6	30%
	Jumlah	20	100%

Saka dhata kasebut nuduhake yen masyarakat ing Dhusun Besuki Kabupaten Kediri ana kang ngerteni ngenani upacara adat STH lan ana kang ora ngerti ngenani upacara adat STH. Miturut angket kang dijupuk saka 20 pawongan minangka perwakilan masyarakat Dhusun Besuki, nyatane ana 14 wong kang ngerteni ngenani upacara adat STH. Menawa, miturut wong kang ora ngerti ngenani upacara adat yaiku dheweke ora ngerti ngenani critane lan ora ngerti maksud sarta ancasa kenging menapa ditindakake upacara adat STH. Saka dhata pamawas ing ndhuwur bakal diandharake luwih cetha ing ngisor iki.

a) Golongan Kang Ngerti Ngenani Upacara Adat STH

Saka dhata ing ndhuwur bisa dideleng ngenani golongan kang ngerti ngenani upacara adat STH. Upacara adat STH ing Dhusun Besuki minangka warisan budaya Jawa, nanging isih ana kang ora ngerti makna, tujuwan lan manfaat anane tradhisi iki, nanging saka dhata pamawas luwih akeh kang ngerti tinimbang kang ora ngerti. Ana 70% saka 100% pawongan kang ngerti. Masyarakat kang ngerteni ngenani upacara adat STH ateges isih akeh masyarakat kang nguri-uri, njaga sarta nglestarekake upacara adat STH.

Golongan masyarakat kang ngerti ngenani upacara adat STH minangka golongan kang wis asring melu nyengkuyung wiwit cilik, diwenehi weruh dening wong tuwane kanthi crita kayata ndongeng. Saka 14 pawongan kang ngerti iki, sakabehane ngerti saka tata rakite lan ubarampene apa wae. Menawa ngenani simbol utawa makna kang kinandhut ana wong kang durung mangerteni cacahé yaiku ana 4 wong. Dibandhingake karo wong kang ora ngerti, patang wong iki isih kalebu wong kang ngerti amarga bisa nyebutake tujuwane lan bisa paring pamanggih menawa dheweke ora nindakake upacara adat kasebut bisa dadi dheweke ngrasakake rasa kang beda kayata ora penak lan dadi bukti saka aktualisasi fungsi saka upacara adat STH kuwi ana.

b) Golongan Kang Ora Ngerti Ngenani Upacara Adat STH

Saka dhata kasebut nuduhake wong kang ora ngerteni ngenani upacara adat STH ana sathithik yaiku mung ana 7 pawongan. Pamawas masyarakat kang ora ngerteni ngenani upacara adat STH iki ana uga saka wong enom. Alasan masyarakat kang ora ngerti yaiku ora ana rasa kreteg ing ati nalika nindakake lan ora anane kapercayan marang leluhur.

Saka 7 pawongan kang ora ngerti iki, sakabehane ora bisa maknai ditindakake upacara adat kasebut. Ana uga ora ngerti amarga dudu warga ing Dhusun Besuki wiwit cilik alias dadi masyarakat kang lagi pindhahan omah ing dhaerah kasebut. Saka 100% ana 30% pawongan kang ora paham. Ora paham critane, tata rakite utawa makna-makna kang kinandhut sajrone upacara adat STH.

Pawongan kang ora ngerti iki among ngerti yen saben tanggal siji *Sura* kuwi ana upacara adat STH ing Grojogan Irenggolo kuwi, kadhang kala nyengkuyung, kadhang kala ya ora. Iki dadi bukti yen ana saperangan masyarakat ing Dhusun Besuki ora gelem nguri-uri warisan Budaya kang diwarisake dening para leluhur. Menawa cacahé wong kang kaya mangkene akeh, bisa-bisa tradhisi kang wis diwangun dening para leluhur kuwi ilang lan kagerus anane jaman. Masyarakat kang kaya mangkono kalebu masyarakat kang ora bisa nampa wujud kabudayan lan bia ngganti karo kabudayan liya kang dudu saka kono asale.

PANUTUP

Dudutan

Upacara adat STH yaiku tradhisi kang awujud upacara lan ditindakake saben taun mligine ing wulan *Sura*. Upacara kasebut ditindakake ing Grojogan Irenggolo kang panggonane ana ing wilayah Kabupaten Kediri yaiku ing Dhusun Besuki, Desa Jugo, Kecamatan Mojo. Dhusun Besuki kang dikenal minangka panggonan kang nduweni kaendahan alam lan hawa kang ayem tentrem iki kebak panggonan wisata. Tujuwan saka ditindakake upacara adat

Upacara Adat Sesaji Tirta Husodo ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki Kabupaten Kediri (Tintingan Folklor)

iki yaiku kanggo simbol ngucapake syukur lan rasa panuwun dening para warga Dhusun Besuki dhumateng Gusti Ingkang Akarya Jagad amarga wis diparingi berkah, kabegjan sarta kamulyan.

Wiwitan para warga Dhusun Besuki mung nindakake *tasyakuran* kang dikenal dening bebrayan yaiku adicara slametan. Ing jaman dhisik slametan iki digawe simbol ngaturake rasa syukur dhumateng para leluhur kang mbaureksa desa mligine Dhusun Besuki, nanging sawise ditemokake grojogan ing dhusun kasebut dening para warga Besuki kuwi mula ana owah-owahan kang wujud dumadi upacara adat. Upacara adat kang kawastanan Sesaji Tirta Husodo iki diuri-uri lan diugemi sarta nduweni makna minangka sesajen awujud banyu kang supaya bisa dadi obat kanggo sakabehan pawongan kang ngombe, adus, lan sapanunggalane ing Grojogan Irenggolo.

Upacara adat STH nduweni telung tata rakit utawa prosesi kang wiwitan yaiku tata rakit *Njupuk Banyu Panguripan*, slametan lan kirab buceng kuwat. Tata rakit ditindakake dening para warga siji mbaka siji kanthi rancang lan sakral. Tata rakit kang paling dienteni dening para warga yaiku prosesi adicara slametan kang ditindakake nalika ing wayah wengi malem tanggal siji *Sura*, banjur dibacutake adicara macapatan. Adicara macapatan iki nduweni tujuwan kanggo kirim donga liwat bait-bait lelagon Jawa. Saliyane kuwi saben-saben tata rakit kasebut uga nduweni tata urutan lan nduweni ubarampe dhewe-dhewe. Lumrahe, sajrone upacara adat STH ubarampe kang dianggo yaiku buceng kuwat kang saka beras ketan, sega punar, jenang abang lan putih, jenang *Sura*, ingkung lan sesajen.

Makna lan simbol kang kinandut sajrone ubarampe upacara adat STH yaiku (a) Tumpeng cilik utawa buceng cilik minangka simbol katuntasan saka pawongan kang nindakake jejibahan. Ubarampe kang nyengkuyung yaiku urap-urap kang nduweni makna minangka gambaran saka sipate manungsa lan ingkung minangka simbol saka wujud pasrahe manungsa dhumateng Gusti Pengeran. (b) Jenang *Sura* utawa jenang rena pitu iki nduweni makna *sedulur papat lima pancer* yaiku papat hawa nafsu kang diduweni manungsa lan limo pancer yaiku jiwane manungsa kuwi dhewe. (c) Sega takir nduweni simbol minangka ngresiki dhiri pribadi, amarga sajrone sega takir ana rong warna yaiku warna kuning lan putih. Warna putih minangka simbol kasucian lan warna kuning simbol katuhanan. (d) Buceng kuwat minangka simbol wujud syukure masyarakat Dhusun Besuki dhumateng Gusti Pengeran lan atur kurmat marang roh-roh leluhur. (e) Jenang abang lan putih nduweni makna supaya bisa nyengkal bab-bab kang ora dipengeni. (f) Sesajen asil bumi minangka simbol saka panyuwunan donga supaya tetanene kasil. (g) Kembang setaman nduweni makna supaya para warga ora kena ketaman (bab-bab kang ala). Lan kang pungkasan (h) Golong cilik minangka simbol kanggo ngawuningani para wali sanga, amarga golong cilik iki cacah ana sanga.

Makna lan simbol kang kinandut kasebut nduweni tujuwan kanggo ngormati lan dadi kanggo dedonga nyuwun kaslametan, kebegjan lan kamulyan. Upacara STH ditindakake uga ora samerta-merta kanggo *ceremonial* saben taun mligine ing tanggal siji *Sura*, nanging uga nduweni fungsi. Ing panliten iki, panliti

njupuk teori fungsi saka Dundes lan Bascom (sajrone Endraswara). Aktualisasi saka fungsi-fungsi kang ana, sajrone upacara adat STH yaiku ana fungsi (a) minangka piranti pendhidikan (panggulawenthah), (b) minangka sistem proyeksi, (c) minangka piranti pangesahan budaya, (d) minangka sarana panglipur, (e) minangka sarana sosial lan (f) minangka sarana ekonomi. Saliyane kuwi, ngenani pamawase masyarakat tumrap upacara adat STH yaiku ana kang mangerteni mula bukane sarta tujuwane lan ana kang ora mangerteni mula bukane sarta tujuwane.

Pamrayoga

Tradhisi minangka salah sawijine wujud saka warisan leluhur. Warisan kang kudu gelem diuri-uri dening para generasi jaman saiki. Menawa warisan leluhur bisa ilang yen manungsa kang dadi panyengkuyunge wis ora gelem nguri-uri kabudayane dhewe, mligine kabudayaan lokal kang awujud folklor sebageyan lisan. Folklor sebageyan lisan bisa ngrembaka amarga ana panyebarane lan ditindakake saben dina, wulan utawa taun kanthi cara turun temurun lan digethoktularake. Folklor sebageyan lisan iki kalebu kabudayaan kang gampang ilang tinimbang sastra tulis, amarga para generasi mudha kang kurang minat lan kurang gati marang budaya kang wis dumadi ing dhaerahe, mula saka kuwi perlu diuri-uri lan diugemi supaya tetep ngrembaka.

Tujuwan saka folklor sebageyan lisan kanggo diuri-uri, yaiku supaya generasi penerus sesuk ora lali lan bisa mangerteni crita lan tradhisi kang ana ing dhaerahe dhewe utawa dhaerah liyane, saengga bisa tular-tinular kawruh lan ilmu kang bisa menehi akeh piguna marang wong liyan. Slaras karo pangrembakane jaman saiki kang tansaya suwe tansaya maju, para bocah enom utawa kawula mudha kudu bisa luwih pinter anggane nyaring kabudayaan-kabudayaan asing kang ana ing sakupenge lan uga kudu pinter anggane nyengkuyung pangrembakane kabudayaan dhaerahe. Saliyane iku, uga kudu bisa nglestarikake budaya iki mligine folklor sebageyan lisan iki kanthi turun temurun, supaya bisa tetep ana utawa ora ilang amarga kena pangrembakane jaman.

Adhedasar panliten ngenani upacara adat *Sesaji Tirta Husodo*, panliti ngaturake pamrayoga, (1) kanggo ngelingake masyarakat Jawa, masyarakat ing Kutha Kediri khususé yen upacara adat STH iki minangka warisane para leluhur kang perlu diuri-uri, dijaga lan dilestarekake, amarga nduweni nilai kang adiluhur saliyané kuwi nduweni nilai kang ndhuwur, nduweni makna religius saka masyarakat panyengkuyunge, mula para generasi mudha – mudhi kudu bisa njaga lan nglestarekake kebudayaan tinggalane para leluhur supaya ora ilang kagerus lumakune jaman, (2) kanggo inventarisasi lan dhokumentasi kabudayaan dhaerah ing wilayah Kediri supaya bisa tetep dilestarekake dening masyarakat Dhusun Besuki, Desa Jugo.

KAPUSTAKAN

- Ahmadi, Abu. 1986. *Antropologi Budaya*. Surabaya: CV Pelangi.
- _____. 1997. *Ilmu Sosial Dasar*. Jakarta: PT Rineka Cipta.
- Alwi Hasan, dkk. (2005). *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta: Departemen Pendidikan Nasional

Upacara Adat Sesaji Tirta Husodo ing Grojogan Irenggolo Dhusun Besuki Kabupaten Kediri (Tintingan Folklor)

- Balai Pustaka.
- Arikunto S., 2010. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktek*. Jakarta : PT Rineka Cipta
- Arief, Furchan. 1992. *Pengantar penelitian Dalam Pendidikan*. Surabaya: Usaha Nasional
- Danandjaja, James. 2002. *Folklor Indonesia Ilmu Gosip Dongeng dan Lain-lain*. Jakarta: PT Midas Surya Grafindo
- _____. 1991. *Folklore Indonesia*. Jakarta: Pustaka Utama Grafiti.
- Endarswara, Suwardi. 2009. *Metodologi Penelitian Folklor : Konsep, Teori dan Aplikasi*. Yogyakarta : Media Presindo
- _____. 2006. *Metodologi Penelitian Kabudayaan*. Cet ke-2. Yogyakarta : Gajah Mada University
- _____. 2003. *Mistik Kejawaen*. Yogyakarta : Narasi
- Herususanto, Budiono. 2008. *Simbolis Jawa*. Yogyakarta: Ombak.
- Jauhari, Heri. 2018. *Folklor Bahan Kajian Ilmu Budaya, Sastra, dan Sejarah*. Bandung: Yrama Widya
- Koentjaraningrat. 2009. *Revisi Pengantar Ilmu Antropologi*. Jakarta: Rineka Cipta
- _____. 2005. *Pengantar Antroologi II*. Jakarta: Rineka Cipta
- _____. 2003. *Pengantar Antrapologi I*. Jakarta: Rineka Cipta.
- _____. 2003. *Metode-metode Penelitian Masyarakat*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama
- _____. 1990. *Pengantar Ilmu Antropologi*. Jakarta: Rineka Cipta.
1987. *Pengantar Hukum Adat Kabudayaan Mentalis dan Pembangunan*. Jakarta: Gramedia.
- Marsono, dkk. 1999. *Ensiklopedi Kabudayaan Jawa*. Yogyakarta: Lembaga Studi Jawa
- Maryaeni. 2005. *Metode Penelitian Kebudayaan*. Jakarta: Bumi Aksara.
- Miertijpto. 1997. *Fungsi Upacara Tradisional Bagi masyarakat Pendukungnya Masa Kini*. Yogyakarta: Depdikbud
- Moleong, Lexy. 2015. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung : PT Remaja Rosdakarya
- Nurgiyantoro, Burhan. 2013. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gajah Mada University
- Poerwadarminta W.J.S. 1986. *Kamus Umum Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka
- Purwadi. 2005. *Upacara Tradisional Jawa*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Purwoko, Budi. 2007. *Pemahaman Individu melalui Teknik non tes*. Surabaya. Unesa University Press.
- Pujileksono, Sugeng. 2015. *Pengantar Antropologi: Memahami Realitas Sosial Budaya*. Malang: Intrans Publishing
- Ratna, Nyoman Kutha. 2010. *Metodologi Penelitian : Kajian Budaya dan Ilmu Sosial Humaniora Pada Umumnya*. Yogyakarta : Pustaka Pelajar
- Soekanto, Soerjono. 1993. *Struktur Masyarakat*. Jakarta : Citra Niaga Rajawali Press
- _____. 1984. *Antropologi hukum: pengembangan Ilmu Hukum Adat*. Jakarta: Rajawali Press
- Sudikan, Setya Yuwana. 2001. *Metode Penelitian Kabudayaan*. Surabaya: Citra Wacana.
- Sugiyono. 2011. *Metode Penelitian Kuantitatif Kualitatif dan R&D*. Bandung: Alfabeta
- Sulistiyono, Edi. 2013. *Kajian Folklor Upacara Adat Mertitani Di Dusun Mandan Desa Sucen Kecamatan Gemawang Kabupaten Temanggung*. Skripsi. Ora diterbitkan. Fakultas Bahasa dan Seni. Universitas Negeri Yogyakarta: Yogyakarta
- Suwarni & Widayati, Sri Wahyu. 2015. *Mengenal Sekilas Tradisi Jawa*. Surabaya: Bintang
- Soepanto, dkk. 1992. *Upacara Tradisional Sekaten Yogyakarta*. Yogyakarta: Depdikbud
- Sholikhin, M. 2010. *Misteri Bulan Sura Perspektif Islam Jawa*. Yogyakarta: Narasi
- Spradley, James, P. 2007. *Metode Etnografi*. Yogyakarta: PT Mutiara Wacana Yogya
- Tashadi. 1992-1993. *Upacara Tradisional Sejaten Daerah Istimewa Yogyakarta*. Yogyakarta: Depdikbud
- Wagoeblog. 2009. *Masyarakat Jawa*. Kaunduh online ing <https://wagoeblog.wordpress.com/2009/07/01/masyarakat-jawa/> tanggal 02 Feb 2019, Jam 15.04 WIB
- Wiyasa, Thomas. 2000. *Upacara Tradisional Masyarakat Jawa*. Jakarta: PT Midias Surya Garfaindo